

DR. MÁTHÉ DÉNES

GONDOLATOK A MAGYAR KULTÚRA NAPJÁN*

Tisztelt hallgatóság!

Kedves vendégeink! Felnőttek és fiatalok!

A magyar kultúra az egyetemes kultúra része – ezzel a *kijelentéssel* mindannyian egyetértünk. És azon felül, hogy természetesnek és igaznak tartjuk, a büszkeség is megmozdul bennünk, ha erről beszélünk, mert világképünkben az egyetemesség az értékek értékei közé tartozik már évszázadok óta. „Legszentebb vallás a haza s emberiség” – mondja Vörösmarty *Pázmán* című epigrammájában. Hogyne volnánk hát büszkék, ha ráeszmélünk arra, hogy magyarként az egyetemesség vonzásában élünk, s ennek az értéknek nemcsak használói, hanem létrehozói is vagyunk.

Az utóbbi gondolat már-már hivalkodásnak tűnik. A hivalkodás pedig félelmetes dolog, mert az öndicséret gyalázat, a közmondás is ezt tartja. Óvatosabban kell tehát fogalmazni. Ezért az előbbi kijelentés érvényét arra kell szűkítenem, hogy művelődéstörténetünk legjobbjai éltek az egyetemesség ígézetében, és ránk szellemi parancsként hagyták ezt a létezési módozatot, örökséget.

Itt ismét meg kell állnom, és újabb pontosítást kell tennem, mivel a magyarság és az egyetemesség összeforrottságának szellemi parancsához ki-ki a maga módján viszonyul, s ez a viszonyulás nemcsak a személyiségtől, hanem az életkortól is függ. Hallgatóim között pedig különféle korosztályok képviselői vannak jelen, indokolt tehát erre a tényre is figyelemmel lenni. És itt elsősorban a fiatalságot szólítom meg, s ehhez egy kárpátaljai diáklánynak, az ungvári egyetem hallgatójának szavait idézem, amelyek 2003 novemberében Budapesten hangzottak el a Kossuth-szónokverseny alkalmával. Az idézet így hangzik: „A fiatalság általában viszolyog a hagyományoktól. Szeretnének mindent másképp, kicsit jobban, kicsit okosabban megvalósítani. És lázasan küzdenek a bevett szokások ellen. Csak azt hagyják sokszor figyelmen kívül, hogy a hagyomány nem a kényszerből ránk maradt ósdi divat. A hagyomány a választás szabadságából eredő alap, amire a legeredményesebben építhetünk. Utóbb aztán újíthatunk is ezen. Ha ezeket az újításokat ésszerűen, az egészséges, szükségszerű fejlődés nevében tesszük, megőrizzük hagyományaink magvát, akkor törekvéseink nem a tradíciók pusztulását, hanem épp továbbélését segítik elő. Kossuth Lajos szavaival élve: »Nem mind javítás, ami egyes érdekeknek hízeleg, és tartós csak

* Elhangzott a Dávid Ferenc Egylet 2005. január 23-án tartott rendezvényén

az, mely igazságon épült, valódi szükségén segített, s a nemzet életéből önként fejlett ki»?

Nézzük meg ezek után közelebbről, hogy mit érthetünk kultúrán. Ehhez az erről szóló szokásos beszédmódból indulok ki. Az a kijelentés, hogy a magyar kultúra az egyetemes művelődés *része*, azt sugallja, hogy a kultúra különféle *darabokból* áll, tehát *tárgyszerű* valami. De ha valaki ezt mondaná nekünk, nyomban tiltakoznánk, mondván, hogy a kultúra inkább a *szellemi* szférához tartozik. És mégis: amikor róla beszélünk, oly módon tesszük ezt, olyan szavakat is használunk, amelyek a tárgyszerűség képzetét hordozzák vagy keltik fel.

Ez a nyilvánvaló ellentmondás arra késztet, hogy eltöprengjünk: vajon milyen értelemben érvényes a szövegindító kijelentés. Erre legalább kétféleképpen válaszolhatunk. Egyrészt azt mondhatjuk, hogy a magyar kultúra az angol, az orosz, a román, a japán stb. kultúrával együtt alkotja a világ kultúráját úgy, amint a nemzetek közössége alkotja az emberiséget. Ez a mennyiség szempontja. De ha a minőségre gondolunk, fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon a *világkultúra* és az *egyetemes kultúra* fogalma azonos-e egymással. Válaszunk könnyű: természetesen nem azonos, mert a nemzeti művelődési termékek egyik részének nincsen egyetemes érvénye.

Ezek az általános gondolatok elsősorban a kultúra létezési módjára s a vele kapcsolatos nyelvhasználatra vonatkoznak. Összegezve: a kultúra inkább a szellem szférájába tartozik, mégis úgy beszélünk róla, mintha tárgy volna. Folytatva: azért beszélünk így a kultúráról, mert így tehetjük megfoghatóbbá, közvetlenebbé azt, ami különben megfoghatatlan és közvetett.

Az előbbi szétválasztáshoz hasonlóan az is a hagyományos elkülönítések közé tartozik, amely szerint a kultúra nem a pusztán fizikai munka, hanem inkább az ember szellemi tevékenységéhez tartozik. Ez a szempont a korábban megállapítottakat erősíti meg. Kézenfekvő példaként a népköltészetre, az irodalomra hivatkozhatunk. De ha ezt tesszük, akkor ismételtelen be kell látnunk, hogy a nyelvről sem feledkezhetünk meg, mert nyelv nélkül nincs sem szóbeliség, sem írásbeliség, ideértve a tudományt is, minden területével együtt. A szellemi szféra emlegetésénél és előtérbe állításánál azonban nem állhatunk meg, mert az emberi tevékenységnek természetszerű kapcsolata van az anyagi világgal, a tárgyakkal is. Az előbbi példákhoz kapcsolódva: a népi hímzés vagy a szobrászművészet éppúgy a művelődés része, mint a dal vagy a költemény. Az így fel-fogott szellemi és anyagi kultúra tehát közös forrásból: az emberi cselekvésből ered, közejük azonban különbözik, s kategorizálásuk végső soron ezen az eltérésen alapszik.

Ezek után tekintsük át röviden a magyar művelődéstörténet három olyan korszakát, amelyben a magyarság szellemi teljesítményéről az egyetemesség ismérvei szerint lehet beszélni.

A honfoglalás után mintegy száz esztendővel, Géza fejedelem és Szent István korában a magyarság a római keresztény vallásra tért, s a vallással együtt átvette a latin betűs írást. Középkori dokumentumaink többsége latin nyelven íródott. De nemcsak Anonymus, Kézai Simon, a Képes Krónika írója és a középkor többi krónikása, hanem Mátyás király reneszánsz udvarának történetírói is latinul írtak, s velük együtt első európai rangú, egyetemes mértékkel mérhető költőnk, Janus Pannonius is.

Kérdés, hogy ez a latin nyelvű, középkori, illetve reneszánsz szellemiségű, de egyebek közt a magyar múlttal, Emese álmával, a vérszerződéssel, a fehér ló mondájával, Árpáddal, Botonddal, Lehellel és Bulcsúval és sok más *így: a nyelvi közvetítés útján* megismert eseménnyel és személlyel foglalkozó irodalom vagy Janus Pannonius költészete magyarnak tekinthető-e. A válaszok megoszlanak. Én azokhoz csatlakozom, akik a nyitottság szellemében latin nyelvű magyar irodalomnak mondják e korszak irodalmát, melynek legjava elsősorban nem azért tekinthető egyetemesnek, mert latin nyelvű volt, hanem inkább eszmeisége és művészisége okán.

Következő állomásunk a XVI. század, a reformáció százada, s ezen belül az erdélyi, még szűkebben a kolozsvári-marosvásárhelyi-tordai-gyulafehérvári szellemi élet. Az unitáriusok számára a vallásszabadság kihirdetése 1568-ban egyetemes érvényű erdélyi megvalósítás, amelyben Európa neves tudósai, teológusai is meghatározó módon részt vettek ugyan, azt azonban senki sem vitathatja el, hogy ennek a mindenünnen kitiltott eszmeiségnek a gyűjtőpontja mégiscsak Erdély volt. Tudom, hogy a vallásszabadság erdélyi kihirdetéséről, ennek körülményeiről és jelentőségéről eltérőek a vélemények, melynek egyik oka az esemény felekezeti megítélése. A vallásszabadság eszméje azonban olyan érték, amelynek egyetemessége felől ma senkinek sem lehet kétsége, aki az emberi létezésen gondolkodik, s az ember szellemi-erkölcsi létmódján szeretne legalább elvben javítani, számításba véve a történelmi idő relativitását is. Ma, a Magyar Kultúra Napján ezért nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy amit a XVI. század második felében Erdély politikai és vallási vezetői tettek a vallásszabadságért, az európai és egyetemes érvényű.

Harmadik megállónk 1848. Köztudomású, hogy a *világirodalom* kifejezést Goethe alkotta meg, s a mi számunkra az is közismert, hogy a *világszabadság* szóösszetételt első ízben Petőfi Sándor használta. Arról viszont nincsen tudomásunk, hogy készült-e felmérés legalább az európai nemzetek közt annak ismeretéről, hogy a minden népek szabadságának költészete melyik európai kultúrában fogalmazódott meg elsőként.

Összegzésként talán nem tűnik erőltetettnek, ha azt mondom, hogy a kereszténységnek, az egyének és közösségek vallásszabadságának s az országok és nemzetek világszabadságának gondolata szervesen kiegészíti egymást. Ez az ötvöződés annyira teljes, átfogó és felemelő, hogy nem is faggatom tovább a magyar művelődéstörténet évszázadait. Azt azonban még el kell mondani, hogy

nemcsak a vallásban, szépirodalomban, politikai eszmeiségben és magatartásban találkozott – igaz, nem folyamatosan, hanem időnként, s nem általánosan, hanem részlegesen – a magyarság és az egyetemesség, s nemcsak a humánszfé-
ra más területein, hanem a reáltudományokban s az emberi kultúra technikai dimenziójában is, amelyet más néven civilizációnak is nevezünk. Elég ha most csak Munkácsy Mihályra, Fadrusz Jánosra, Bartók Bélára, reáltudósaink nagyjai közül pedig Bolyai Jánosra, Neumann Jánosra, Szilárd Leóra, Teller Edére, Gábor Dénesre hivatkozom. Példáim azt is jelzik, hogy a magyar kultúrát a maga teljességében szemlélem. Ebből pedig az következik, hogy nemcsak értelmetlennek, hanem rombolónak, meghasonlást és szétzüllést támasztónak tartom a kizárólagosságot.

Befejezőként egy szociálpszichológiai összefüggésre szeretnék utalni, amely – legalábbis részben – azzal áll kapcsolatban, hogy az egyetemességet kisajátító, magukat az egyetemesség letéteményeseinek tekintő nemzetektől eltérően mi megmaradtunk az egyetemesség sóvárgóinak. Emiatt kettős érzület van bennünk az előbbieik irányában: egyrészt kritizáljuk őket, mondván, hogy gőgösek és korlátoltak, hiszen a rész a totalitásnak ezt a formáját sem sajátíthatja ki. Másrészt pedig irigykedünk rájuk, látván, hogy önteltségükben mennyire sikeresek.

A megoldás, a kiút ebből az érzelmi kettősségből, s abból a helyzetből, amely okozatként és okként is összefügg vele, talán az lehetne, ha jobban odafigyelnénk arra, ami körülöttünk és velünk történik. Ne áltassuk magunkat akkor sem, ha az előbbieik értelmében igaz, hogy a magyar kultúra az egyetemes kultúra része. Legyünk elővigyázatosabbak, pragmatikusabbak. Számoljunk többet a bizonytalannal, s ne csak az adottra, hanem a lehetőségre is legyünk tekintettel. A Magyar Kultúra Napján alázattal tisztelegjünk egyetemességre törekvő elődeink előtt, s megfontoltan szervezzük meg és készítsük elő a jövőt.

GYERŐ DÁVID

AZ ISMERET EREJE

Virágvasárnapi beszéd*

Az előtte és utána menő sokaság pedig ezt kiáltotta: „Hozsánna a Dávid Fiának! Áldott, aki jön az Úr nevében! Hozsánna a magasságban!” (Mt 21, 9)

Az pedig az örök élet, hogy ismernek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, a Jézus Krisztust. (Jn 17, 3)

I.

Akik még az 1970-es évek előtt konfirmáltak, emlékezhetnek arra, hogy akkoriban unitárius káténkban az első kérdésre, mi a vallás, nem a ma használatos kiadás szerinti válasz szerepelt: a vallás Isten és a felebarát iránti szeretet, hanem ez: a vallás Isten megismerése és tisztelése.

Ez a különbség akkor jutott eszembe, amikor a mai naphoz kapcsolódó gondolataimat rendeztettem, s végül e János evangéliumából való, Dávid Ferenc által is a kedvenc bibliai versének tartott jézusi kijelentésnél állapodtam meg: „Az pedig az örök élet, hogy ismernek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, a Jézus Krisztust”.

Virágvasárnapon, vagy ahogy a bibliai tudósítások nevezik, Jézus Jeruzsálembe való bevonulása napján azért olvastam fel előttem éppen ezt a jézusi tanítást, mert úgy éreztem: ennek kapcsán jól rákészsülhetünk a jövő hét, a nagyhét lelki ajándékaira, nagycsütörtökre, nagypéntekre és nagyszombatra, és jól rákészsülhetünk a kereszténység legnagyobb ünnepére: húsvétra.

Virágvasárnap szerepe ugyanis nem önmagában van, hanem abban, hogy tartalmával megragadja a bűjtől érkező embert, és ráállítja, ráhangolja a húsvét-hoz elvezető út utolsó, legmegpróbáltóbb szakaszára, amely bár időben rövid, alig egy hét, tartalmában mégis többet mond a keresztény időszámítás bármely más heténél. Ugyanilyen bevezető, előkészítő szerepe volt e napnak Jézus korában is: az evangéliumok tudósítása szerint a város határához, mint egy jelképes

* Elhangzott 2005. március 20-án a kolozsvári belvárosi unitárius templomban.